

QARABAĞ ƏRAZISİNDƏ QIYMƏTLİ METALLARIN HASILATI İLƏ BAĞLI EKOLOJİ PROBLEMLƏR

Fəxrəddin Yusubov*, Güləhməd Talıbov

Azərbaycan Texniki Universiteti

Məlumdur ki, Azərbaycanın Qarabağ ərazisində hazırda əlvan və qiymətli metalların mədənləri mövcuddur. Eyni zamanda onlardan müvəqqəti olaraq bəziləri məlum hadisələrlə əlaqədar fəaliyyət göstərmirlər.

Qiymətli metalların çıxarılması üçün müəssisələrin tikintisi və fəaliyyəti ətraf mühitin demək olar ki, bütün komponentlərinə mənfi təsir göstərir. Yataqlardan mineral xammal çıxarılması və fabriklərdə ilkin emalı zamanı çirkləndiricilər atmosfer havasına atılır. Bunlar əsasən asılı maddələr, azot oksidləri, karbon kükürd və fabriklərdə texnologiyada istifadə olunan maddələrdir.

Torpaq və bitki örtüyünə təsir torpaqda mexaniki olaraq qazıntı işləri aparıldıqda, emal prosesi və filizlərin çıxarılması zamanı baş verir. Torpaq və bitki örtüyünə kimyəvi təsir dağ-mədən avadanlıqları və nəqliyyat vasitələri və digər avadanlıqların istismarı zamanı əmələ gələn işlənmiş qazların təsirindən qaynaqlanır. Qiymətli metalların hasilatı prosesində yaranan əsas problemlərdən biri də təbii suların çirklənməsidir. Təbii sulara təsir onların istehsalat və təsərrüfat ehtiyacları üçün istifadəsi zamanı torpağa geri qayıtması, habelə su obyektlərinə təmizləndikdən sonra tullantı sularının axıdılması nəticəsində baş verə bilər.

Yeraltı suların meydana gəlməsinin təbii şərtlərinin pozulması ilə əlaqəli mədən prosesi çökəklik çuxurlarının yaranmasına səbəb olur. Bəzi hallarda qiymətli metalların çıxarılması, çayda orqanizmlərin və axınların köçürülməsini tələb edir ki, bu da su orqanizmlərinin təbii yaşayış yerlərinin deqradasiyasına səbəb olur. Bu yataqların işlənməsi zamanı bir sıra hallarda axıdılması su obyektlərinə ziyan vura bilən artıq su əmələ gəlir. Torpaq sahələrinin zərərli dəmir sulfidləri, xüsusən piritlərlə çirkləndirilməsi su və heyvanlar aləminə də mənfi təsir göstərir.

İş fəaliyyəti bitki örtüyü və torpağa da birbaşa təsir göstərir ki, bu da mövcud biosenozun pozulmasına səbəb olur. Heyvanlar üzərində işləmə müddətində müxtəlif növ antropogen təsirlər yaranır. Mexanizmlərin və nəqliyyat vasitələrinin istismarı, partlayış işləri nəticəsində yaranan akustik təsir texnoloji obyektlərdən əhəmiyyətli bir məsafəyə qədər uzanır. Heyvanların səs-küyə reaksiyası fərqlidir və növlərin fərdi xüsusiyyətlərindən asılıdır.

Ümumiyyətlə, mədən işləri bütün sənaye tullantılarının həcmnin 70-80%-ni verir və ətraf mühitin ümumi çirklənməsinə çox böyük təsir göstərir. Hazırda, demək olar ki, bütün qızıl mədəni müəssisələri Azərbaycan Respublikasında qüvvədə olan ətraf mühit standartlarına uyğun fəaliyyət göstərir. Bu zaman nəzərdən keçirilən texnologiyaların, xüsusən sorbsiya proseslərinin istifadəsi ətraf mühitə texnogen təsirləri azaldacaq və müəssisələrin iqtisadi göstəricilərini yaxşılaşdıracaqdır.